

УДК 39+811.16+82.0](=16)(477+439)"18/19"(092)

UDC

DOI: 10.17223/18572685/59/10

## УГОРСЬКІ РУСИНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА: АРХЕОЛОГІЯ ПАМ'ЯТІ

**З.Б. Лановик<sup>1</sup>, М.Б. Лановик<sup>2</sup>, Л.М. Ковалець<sup>3</sup>**

<sup>1,2</sup> Тернопільський національний педагогічний університет  
ім. В. Гнатюка

Україна, 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2

E-mail: m-z@ukr.net

<sup>3</sup> Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича  
Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

E-mail: lidijakovalets@gmail.com

### Авторське резюме

Стаття присвячена феномену угорських русинів у працях українського академіка початку ХХ ст. Володимира Гнатюка. Проблема розглядається з використанням принципу В. Дильтея *Wirkungszusammenhang* (комплексу взаємодій), а також ідеї часових пластів В. Козеллека та теорії археології знання М. Фуко. Фундаментальною методологією дослідження є історична герменевтика. Увагу зосереджено на різні сфери буття і життєдіяльності угорських русинів: історичну, релігійну, культурологічну, етнографічну, філологічну, психологічну та ін. На історичному рівні згідно з науковими інтересами В. Гнатюка центральним предметом постає походження і витоки русинів на території Угорщини. Розглянуто багато історичних джерел стосовно цього питання і дискусії учених кінця ХІХ – початку ХХ ст. Аспекти релігійних і культурних особливостей етносу викладаються у фокусі праць В. Гнатюка «Русинські поселення в Ба-чці» (1898), «Словаки чи русини?» (1901), «Етнографічні матеріали з Угорської Руси» (1897–1911) та ін. Автор підкреслює проблему національної ідентичності угорських русинів в осмисленні багатьох істориків, лінгвістів, етнографів та ін., а також на основі свідчень представників різних соціальних груп етносу. Широка філологічна сфера представлена на кількох рівнях. Першою і найбільш гострою постає проблема автентичності русинської мови як специфічного діалекту з його фонетичними, лексичними, семантичними особливостями та його місця в системі інших слов'янських

мов. Літературознавчий аспект розкриває взаємозв'язок усних фольклорних і рукописних джерел русинів зі старослов'янською книжною і церковною традицією. Також дослідження фольклору доводять правомірність деяких історичних гіпотез стосовно минулих подій етнічної групи. Усні народні історії, оповіді, легенди, духовні пісні підкреслюють взаємозв'язок угорських русинів з русинами Галичини. Утверджуючи плюралізм наукових поглядів, академічні позиції В. Гнатюка розглядаються в контексті теоретичних концепцій його попередників, сучасників і послідовників, а також опонентів. Заторкнуті проблеми аналізуються в їх динамічній взаємодії, внаслідок чого феномен угорських русинів інтерпретується інтегрально й багатогранно. Кожне дискусійне питання пропонує вектори подальших досліджень у багатьох проекціях.

**Ключові слова:** русини, В. Гнатюк, етнографія, фольклор, діалект, етнос, національна ідентичність, історичний слід.

## УГОРСКИЕ РУСИНЫ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ВЛАДИМИРА ГНАТЮКА: АРХЕОЛОГИЯ ПАМЯТИ

**З.Б. Лановик<sup>1</sup>, М.Б. Лановик<sup>2</sup>, Л.М. Ковалец<sup>3</sup>**

<sup>1,2</sup> Тернопольский национальный педагогический университет  
им. В. Гнатюка

Украина, 46027, г. Тернополь, ул. М. Кривоноса, 2

E-mail: m-z@ukr.net

<sup>3</sup> Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича

Украина, 58012, г. Черновцы, ул. Коцюбинского, 2

E-mail: lidijakovalets@gmail.com

### Авторское резюме

Статья посвящена феномену угорских русинов в трудах украинского академика начала XX в. Владимира Гнатюка. Проблема рассматривается с использованием принципа В. Дильтея *Wirkungszusammenhang* (комплекса взаимодействий), а также идеи временных пластов В. Козеллека и теории археологии знания М. Фуко. Фундаментальной методологией исследования стала историческая герменевтика. Внимание обращено на разные сферы бытия и жизнедеятельности угорских русинов: историческую, религиозную, культуроведческую, этнографическую, филологическую, психологическую и др. На историческом уровне, в соответствии с научными интересами В. Гнатюка, центральный момент – это происхождение и истоки русинов на террито-

рии Венгрии. Рассмотрены многие исторические источники, касающиеся этого вопроса, и дискуссия ученых конца XIX – начала XX в. Аспекты религиозных и культурных особенностей этноса излагаются в фокусе трудов В. Гнатюка «Русинские поселения в Бачке» (1898), «Словаки или русины?» (1901), «Этнографические материалы с Угорской Руси» (1897–1911) и др. Автор подчеркивает проблему национальной идентичности угорских русинов в осмыслении многих историков, лингвистов, этнографов и др., а также на основании свидетельств представителей разных социальных групп этноса. Широкая филологическая сфера представлена на нескольких уровнях. Первой и наиболее острой является проблема аутентичности русинского языка как специфического диалекта с его фонетическими, лексическими, семантическими особенностями и его места в системе других славянских языков. Литературоведческий аспект раскрывает взаимосвязь устных фольклорных и рукописных источников русинов со старославянской книжной и церковной традициями. Также исследования фольклора доказывают правомерность некоторых исторических гипотез относительно прошлых событий этнической группы. Устные народные истории, рассказы, легенды, духовные песни подчеркивают взаимосвязь угорских русинов с русинами Галиции. Утверждая плюрализм научных воззрений, академические позиции В. Гнатюка рассматриваются в контексте теоретических концепций его предшественников, современников и последователей, а также оппонентов. Затронутые проблемы анализируются в их динамическом взаимодействии, вследствие чего феномен угорских русинов интерпретируется интегрально и многогранно. Каждый дискуссионный вопрос указывает векторы дальнейших исследований во многих проекциях.

**Ключевые слова:** русины, В. Гнатюк, этнография, фольклор, диалект, этнос, национальная идентичность, исторический след.

## UGRIAN RUSINS IN THE WORKS OF VOLODYMYR HNATIUK: THE ARCHEOLOGY OF MEMORY

**Z. B. Lanovyk<sup>1</sup>, M. B. Lanovyk<sup>2</sup>, L. M. Kovalets<sup>3</sup>**

<sup>1,2</sup> Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University  
2 M. Kryvonis Street, Ternopil, 46027, Ukraine  
E-mail: m-z@ukr.net

<sup>3</sup> Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
2 Kotsubynsky Street, Chernivtsi, 58012, Ukraine  
E-mail: lidijakovalets@gmail.com

**Abstract**

The article deals with the phenomenon of Ugrian Rusins in the works of the Ukrainian academician of the early 20th century Volodymyr Hnatiuk. The author uses W. Dilthey's principle of *Wirkungszusammenhang* (system of interreaction), R. Koselleck's idea of the time shifts and M. Foucault's theory of the archeology of knowledge to consider the problem in its multiplicity. The fundamental methodology of the paper is historical hermeneutics. The attention is drawn to different aspects the Ugrian Rusins' life: historical, religious, cultural, ethnographical, philological, psychological, anthropological and others. On the historical level, according to the scholarly interests of V. Hnatiuk, the central subject is origin and genesis of Rusins in Hungary. The author dwells on many historical sources, including the scholarly discussion of the late 19th – early 20th century. V. Hnatiuk focused on religion and cultural features of the ethnos in his works *Rusinian Settlements in Bačka* (1898), *Slovaks or Rusins* (1901), *Ethnographic Material from Ugrian Rus* (1897–1911) and others. The author emphasises that the problem of the national identity of the Ugrian Rusins' has been considered by many historians, linguists, ethnographers, who drew on the evidence provided by the representatives of different social groups. The broad philological aspect is prepresented on several levels. First and the most important is the problem of authenticity of the Rusinian language as a specific dialect with its phonetic, lexical, semantic peculiarities and its place in the system of other Slavonic languages. The literary studies reveal the interrelations of the oral folklore and handwritten Rusinian sources with Old Slavonic bookish and church tradition. The folklore studies prove some historical hypotheses concerning the past events of the ethnic group. Oral folk stories, tales, legends, and spiritual songs prove the relationship between Ugrian and Galician Rusins. For the sake of scientific plurality, V. Hnatiuk's scholarly positions are given within the framework of the theoretical concepts of his predecessors, contemporaries, future disciples, and opponents. The problems raised are analysed in their dynamic interaction, with the phenomenon of Ugrian Rusins interpreted integrally and multifacetedly. Each discussed point indicates vectors for further research.

**Keywords:** Rusins, V. Hnatiuk, ethnography, folklore, dialect, ethnos, national identity, historical trace.

Класична герменевтика утвердила думку, що часова дистанція, яка віддаляє дослідника від досліджуваного явища, з одного боку, уможливорює ширше поле зору, з іншого – виконує роль фільтру, що відкидає усі зайві деталі, залишаючи лише важливе і показове. Від часу зацікавлення феноменом карпатських русинів нас віддаляє відрізок у кілька століть – достатній для підведення певних підсумків та узагальнень. Мета нашого дослідження полягає в осмисленні

угороруського феномена, зокрема словесних пам'яток русинів у працях Володимира Гнатюка.

Аналіз окресленого кола проблем здійснюватиметься із Дільтеевою настановою *Wirkungszusammenhang* – комплексу взаємодій [1]. При цьому братиметься до уваги теорія французького філософа та історика культури Мішеля Фуко, викладена в його праці «Археологія знання» (1969) [10]. Нас цікавить проблема відчитування глибших підвалин історичних тактів, яку вчений трактує метафорично як зняття пізніших культурно-історичних нашарувань з увагою до аналізу трансформацій, «вторгнень в історію» та «розколів у геологічному ландшафті історії» [10: 45], а також його інтенція розглядати історію в широкому сенсі – як історію ідей, історію науки загалом. З філологічної точки зору, в цій концепції важливим є зв'язок мови і подій (у мові пропонується бачити поверхню для символічної проекції подій та процесів), увага до міжмовних конфігурацій, мовних формацій у їх зіставленні та протиставленні. Французький вчений пропонує підхід, при якому «археологія описує мови як практики, що конкретизуються у стихії архіву» [10: 210], однак із суттєвим уточненням – тривкі і нетривкі ґрунти історії формуються мовними пам'ятками, водночас «це наука про плинні мови, про неформлені твори, про непов'язані між собою теми. Радше аналіз думок, аніж знань, радше аналіз помилок, аніж істин, аналіз не форм думки, а типів ментальності» [10: 216].

Згідно з М.Фуко, археологічне дослідження тим і відрізняється від епістемологічних чи «архітектонічних» описів, що «завжди виступає у множині: воно здійснюється в багатьох регістрах; воно перескакує через проміжки та розриви; воно має свою область там, де єдності взаємонакладаються, розділяються, фіксують свої грані, протистоять одна одній і утворюють між собою прогалини» [10: 246]. Такий підхід є особливо продуктивний, коли маємо справу із фрагментарними чи розрізненими фактами, спорадично віднайденими рукописами (до того ж багато з них потрапили в руки дослідника у доволі пошкодженному стані).

Також пропонуємо залучення методології «часових пластів» Райнгарта Козеллека («Часові пласти». 2000) [6]. У своїх дослідженнях німецький вчений розглядає історичний час як такий, що «складається з багатьох пластів, котрі взаємно відсилають один до одного, однак ніколи не є цілком залежними один від одного» [6: 34]. У своїх висновках він пропонує підхід, що дає змогу відкривати нові способи прочитання відомих джерел, розглядати історичні проблеми у ракурсі «темпоральної багатоплановості» й пропонувати «нові тлумачення минулого у довгостроковій перспективі» [6: 85–86]. При цьому береться до уваги «археологія минулого» та певні історичні зсуви,

у т. ч. й «зрушення у досвіді». Наукова концепція Козеллека цінна ще й тим, що вчений акцентує увагу на методі «усної історії» («oral history»), без якого «неможливо розкрити змістовне наповнення досвіду та комплексний зміст подій взагалі» [6: 59]. Він передбачає «визначення достовірності свідчень шляхом їхнього взаємного порівняння; залучення для перехресного контролю письмових свідчень або надписів» [6: 59]. Це і є той формат наукового пошуку, в якому працював В. Гнатюк.

Розгляд праць Гнатюка у такому ракурсі становить новизну нашого дослідження. З-поміж численних наукових розвідок найбільшої уваги заслуговують дві основоположні праці, які стали каталізатором наукового вивчення русинів, викликавши бурхливу полеміку та інтелектуальні дискусії. Це було зумовлено багатогранністю досліджень В. Гнатюка, який кожен проблему закрюював дуже широко, використовуючи запропонований В. Дільтеєм принцип *Wirkungszusammenhang*. Осмислюючи питання походження, історії, окремішності угорських русинів, він залучав площини етнографії, філології, релігієзнавства, фольклористики, культурології, антропології та ін. у їх тісному зв'язку.

Центральною постає ґрунтозна розвідка «Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині)», опублікована 1898 р. в другій частині 22 тому «Записок Наукового товариства імені Шевченка». Бачку як осередок угорських русинів Гнатюк вибрав для дослідження не випадково. Здійснюючи експедиції цією територією, вивчаючи доступні йому документи, він з'ясував, що це місце найбільшого скупчення русинів на цих землях (статистично – перше місце за чисельністю, перевищуючи навіть кількість мадярів, не говорячи вже про інші етнічні групи), а також історично – перший пункт численного заселення русинів на югославсько-угорській території.

Відправною точкою власного бачення проблеми В. Гнатюк обрав проблему походження русинів на вказаній території. Він здійснив огляд уже існуючих студій на цю тему, загалом вважаючи їх недокладними. Неточності окремих з них починаються із неприпустимого, на думку вченого, сплутування назв «Банат» і «Бачка», які часто фігурують у статтях без розуміння того, що це різні території: Бачка – «окремий комітат, названий Бач-Бадроґ... що лежить між Тисою і Дунаєм», в той час, як «Банат розташований зліва від Тиси» [3: 1]. Подібні хиби він зараховував на карб кабінетних вчених, що намагалися з'ясувати проблему, не будучи на досліджуваній місцевості. Гнатюк, неодноразово перебуваючи на цих землях в експедиціях, намагався прояснити деякі затемнені факти.

Першочергового значення набуває факт походження русинів на цих територіях. Аналізуючи існуючі розвідки, опубліковані в «Правді»,

«Дѣлі», «Кієвській Старині» та інших наукових часописах, Гнатюк най-докладніше зупиняється на кількох теоріях. Перша з них ґрунтується на праці В. Лукича «Угорська Русь». Гнатюк не погоджується з думкою Лукича, який початок поселенців-русинів у Бачці «відсуває» аж до кінця XI – початку XII ст.: «Коли Кольоман коло 1100 р. був з своїми військами на Русі, де помагав Сьвятополкови против Володаря і Василька Ростиславичів і против Давида Ігоровича і де оженив ся з Предславою, донькою князя київського Сьвятополка – з тоюж Предславою прийшло багато руських родин на Угорщину і оселилось в Бачьскім комітаті». На думку Гнатюка, «се здогад опертий на старій теорії руських міграцій» [3: 2].

Друга теорія, яка часом поселення русинів у Бачці вважає XVIII ст., має більшу кількість апологетів. Зокрема, це автори статей «Поселения запорожцев в Банате» («Кієвская старина», 1881), «Задунайская Сечь» («Кієвская старина», 1883), а також Ол. Барвінський в «Історії Руси». Згідно з цією теорією, «Бачванські русини то потомки запорожських козаків, що в 1785 р. перейшли австрійську границю і осіли в Банаті» [3: 2]. Ця теорія набуває статусу офіційної версії, закріпленої у німецькомовній «Ethnographie der oesterreichischen Monarchie», однак із приміткою: «Die Kosaken wurden 1775 aus Russland in Folge Aufruhrs, vertrieben und gingen später als Ansiedler zum Ackerbaue über, starben aber, da sie sich nicht verehelichten, bald aus» (Козаки були вигнані з Росії в 1775 році в результаті повстання, а пізніше перейшли як поселенці в сільське господарство, але незабаром вимерли, тому що не одружувалися).

В. Гнатюк не погоджується із такою точкою зору, заперечуючи її так: «Запорожці не були ніколи в тих селах, в котрих тепер живуть русини. Черніг подає з Бачки околицю Зенти за таку, де були запорожці. Та Зента від теперішніх руських осель досить далеко. Колиж були і де іще, а лиш Черніг про те не знає, то ані не вимерли, як він думає, ані не зляли ся з ніким, як думає д. В.А. але справді виємігрували назад. Доказом того може бути се, що про запорожців нема ані жадних народних переказів між русинами в Бачці, коли про иньші, давніші події є такі перекази, ані письменних звісток, хоть то неможлива річ, щоби вони не могли заховати ся, колиб справді істнували» [3: 3]. Тут показовим є приклад того, наскільки великої ваги Гнатюк надавав фольклорним переказам – народному переданню, тягlostі історичної пам'яті. Хоча документальні пам'ятки теж вважав вагомим доказом, наголошуючи: «Що знов теперішні руські оселі заселили русини з Північної Угорщини, про те свідчать не лиш народні перекази, але, як я чув, і урядові акти в архіві в Зомборі. Я не мав змоги переглянути їх і повідписувати, але хто се зробить, той причинить ся до цілко-

витого освячення історії руських осель, покритих до тепер мракою таємничости» [3: 3].

На основі зібраних матеріалів, зокрема й писаних хронік, які йому вдалося знайти у Керестурі, Гнатюк розгортає власну теорію появи русинів у Бачці: «Полуднева Угорщина, нищена довголітніми турецькими війнами, не мала зовсім принадного виду навіть тоді, коли турки примушені були уступати з неї. Села і місточка попалені, перестрашені люде довго не хотіли показувати ся в ті сторони, де не могли бути безпечні ані що до свого майна, ані житя. Доперва за панованя Кароля VI та Марії Тереси відносини змінили ся. Пусті, обширні землі почали заповнювати ся поселенцями ріжних націй, ріжних вір, місточка почали відбудовувати ся. Урядови залежало на тім, щоби урожайні землі полудневої Угорщини як найскорше населили ся, тому поставив як найприступнійші умови для кольонистів. Русини Земплинського комітату і сусідних дочули ся про те рівнож, а що їм не найліпше поводило ся, умовили ся між собою і в кількох громадах, в ріжнім часі, пустили ся на долину. За кілька років дійшло число родин осадників до кількох соток; вони заселили одну велику пустиню і заложили тим способом нинішний Керестур. Частина їх знов осіла в знищенім селі, Коцурі, і дала почин до нинішньої руської оселі тоїж назви. Про населюванє Керестура і Коцура заховала ся у тамошних людий ще до нині згадка» [3: 4].

На підтвердження своїх думок В. Гнатюк подає записані під час експедицій народні оповідання про заселення цих територій земплинськими русинами. При тому первісними осередками він вважає лише Керестур та Коцур, усі інші поселення – дочірними, що виникли у зв'язку зі значним збільшенням кількості русинів унаслідок сприятливих умов і високого рівня добробуту. «Так повстали ще отсі руські кольонії в Бач-Бодрогу: Старий Вербас, Дюрдево і Новий Сад... Рівночасно почали русини переходити Дунай і осідати ся в сусіднім Славонськім комітаті, Сримі. Там заложили руські кольонії в отсіх місцевостях: Петровці, Миклошевці, Грабово, Беркасово, Шід, Бачинці і Митровиця» [3: 7]. У всіх цих поселеннях дослідник спостеріг спільні риси побуту та культури, що стало доказом їх генетичного та духовного зв'язку. Ще одним аргументом щодо етнічної спорідненості є той факт, що «бачванські і сримські русини відвідують себе на більші сьвята, на празники, звані там “кірбайами” від німецького Kirchweih, на кожді родинні важнійші випадки як весіля, похорон і т. др. Стоячиж в таких зносилах, не затрачують спільних прикмет, що характеризують одних та других» [3: 7].

Наступна важлива проблема – чисельність русинських поселень – теж практично є майже невірешуваною з огляду на різні чинники,



передусім релігійний. Офіційна статистика, як вказує Гнатюк, є неточною. На його думку, «більше можна вірити шематизмови, бо майже всі русини є греко-католики» [3: 8]. Однак важко знайти шематизми давніх років. Тому підрахунки є приблизними: «число всіх руських душ в Бачці і Сримі доходить до 12 або 13 000. З того 9 000 душ припадає на Бачку, решта на Срим» [3: 8]. Водночас лише одне поселення є «зовсім чисте», «непомішане з другими націями» – Керестур. Всі інші – території, де співіснує по кілька чи й кільканадцять націй. В Коцурі основу становлять русини, мадяри і німці; у Вербасі – русини, серби і німці; у Новім Саді – всі нації, які є на Угорщині, при чому кожна має свою школу і церкву. Такий мультикультуралізм значною мірою позначився на побуті русинів та спричинив помітні відмінності.

Впливи, що змінили окремі звичаї русинів, не стерли національної пам'яті, що виявляється у збереженні культури і споріднює їх із «земплинськими братами – ба навіть і нашими галичанами з многих сіл» [3: 8]. Єдиною культурологічною відмінністю є те, що «бачванці супроти других русинів – європейці в повнім значіню того слова» [3: 9]. Передусім це виявляється у добробуті та матеріальній культурі.

Ще одну трудність у з'ясуванні кількості русинів становить той факт, що, хоча переважна більшість русинів є греко-католиками, – серед них є й представники православної віри та протестантських конфесій, зокрема найбільше назореїв. Водночас з-поміж сусідніх народностей теж є значна кількість греко-католиків. За свідченням В. Гнатюка, більшість русинів належать до невеликої Крижевської єпархії, що налічує 20 000 душ, дві третіх з яких становлять русини, а одна третя – хорвати. Греко-католики є й серед сербів та словаків. Суміжна проблема полягає в тому, що, хоча всі школи є конфесійними (кожна церква утримує свої школи), але в русинських школах викладання ведеться угорською мовою, що стає основним джерелом мадяризації та денационалізації русинів. У цьому Гнатюк убачає серйозну проблему, яку необхідно негайно вирішувати. «Як в Бачці мадяризують ся русини, так в Сримі стають вони хорватами. <...> Розумієть ся, скорше можна вивчити ся русинови по хорватськи, як по мадярськи; тому в Славонії ще більша небезпечність для руських поселенців, ніж в Угорщині що до винародовлення. Коли теперішні відносини в Бачці і Сримі не змінять ся і зістануть на будучність такі самі, то наших кольонистів чекає там нехибна смерть національна. Друге покоління їх не буде вже звати себе русинами, лиш хорватами або мадярами. З сього знов вийде шкода нашій нації і то подвійна, бо з винародовленням наших поселенців не лиш побільшуть ся ряди наших ворогів, але і пропаде для нас раз на все одна з красших частин нашої суспільности» [3: 10].

Ця праця Гнатюка стала основоположною в його науковому дороб-

ку. Вона значно активізувала заторкнуті в ній концепції, спричинивши бурхливу дискусію в академічних колах усього дотичного до цих проблем національного пограниччя. Про рівень і розмах цієї дискусії можна зробити висновок на основі наступної фундаментальної студії «Словаки чи русини? (Причини до в'яснення спору про національність західних русинів)», оприлюдненої в XLII випуску «Записок НШТ» 1901 р. У цій праці вчений розширює і поглиблює концепції попередньої розвідки, звертаючи увагу на найбільш дискусійні моменти, зокрема щодо національної ідентичності угорських русинів.

Ця праця стала відповіддю на окремі закиди рецензентів на «Руські оселі в Бачці», які висловлювали протилежні погляди до обґрунтованих Гнатюком. Він вважав за необхідне відреагувати на всі заперечення опонентів ґрунтовним дослідженням, яке би не залишало жодних сумнівів щодо правоти його поглядів. Тут перевага Гнатюка виявилася у тому, що він неодноразово відвідував досліджувані території, збираючи фольклорні та документальні підтвердження власних суджень, а також підтримуючи тісні контакти з представниками русинських громад різних місцевостей, серед яких були люди різного віку, соціального статусу, роду діяльності. Тому в цій праці він значною мірою спирається на погляди самих русинів щодо обговорюваного кола питань, що набуває особливої ваги аргументації.

Першим здобутком у цій праці є посутнє розширення джерельної бази. За два-три роки, що пройшли після виходу першої студії Гнатюка, він намагався максимально систематизувати існуючі публікації на цю тему. Найдавнішою академічною працею, в якій досліджується питання русинів, він вважає розвідку Ф. Гендльовіка (Fähnrich Händlowik) «Ethnographische Notiz zur Geschichte der Saporoger Kosaken sammt Tracht Abbildung» (1789). Проте, він не зміг знайти її повного тексту, хоча довгий час шукав у бібліотеках Львова, Відня, Праги [4: 1], але ще не полишав надії розшукати в угорських бібліотеках. Тому відправною точкою дослідження проблеми національної ідентичності русинів стає ґрунтовна монографія Павела Йозефа Шафарика «Слов'янський народопис» («Slovanský národopis», 1849 [1]), в якій автор двічі згадує русинські поселення в Бачці та Сримі, чітко вказуючи на русинську національність жителів цих поселень.

Проаналізовані раніше праці Гнатюк згадує побіжно, зазначаючи, що він вважає їхні висновки необґрунтованими. Більш детально він зупиняється на праці М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» (Наукова бібліотека, кн. 2–3. Львів, 1887). Відповідно, він розширює власну джерельну базу іншими працями, які цитує М. Павлик, наприклад, додається ще одна версія заселення русинами угорських земель у статті «Русины в Сербской Воеводине» («Вѣстник».

1852. Ч. 44). Хоча і М. Павлик використовував раніше вказані В. Гнатюком праці (зокрема, Черніга), тому він також повторює й версію про заселення русинів Бачанського повіту 1785 р. за наказом цесаря Йосифа II, який прийняв 8 000 запорозьких козаків, які втекли із Росії після зруйнування Запорізької Січі.

Але для В. Гнатюка більший інтерес становлять монографії, видані в Угорщині: «На Угорщині має майже кождий комітат окрему, присвячену йому монографію. Бачка має такі аж три монографії: Ф. Томаша, С. Івані і С. Франкля. Є ще й окрема стаття про Бач. Русинів в мадярськiм етнографічнiм журналі "Ethnographia" (Т. I), що виходить у Будапешті, написана д. М. Враблем, давнiйшим учителем в Керестурі і теперішнім редактором будапештенської "Недѣли" <...>. В усіх тих трьох монографіях говорить ся дуже мало про русинів, але всі автори вважають їх русинами, хоч С. Франкль і згадує, що вони говорять "русько-словацьким діалектом" [3: 7]. У цих працях аналізуються риси національного характеру, побуту, народної творчості, якими русини вирізняються з-поміж інших народностей. Найбільше виразно ці риси виявляються у жителів Керестура, яке, за свідченням С. Франкля, називають "Руським Римом" [4: 8]: «...наші русини – потомки горішних угорських малорусинів. <...> Сей народець тихий з природи, спокійний, недовірює нині вже так комунeбудь, як давнiйше; він роботящий, тому його радо наймає кождий на роботу, терпеливий, знає віддати почесть панам, досить товариський і побожний. <...> Жінки роблять так само тяжкі роботи як мужчини: копають, орють, косять і т. д. Через те й видно на них добробут, особливо на одeжі...» [4: 9].

«Найважнiйшим доказом руськості бачванських кольоністів» В. Гнатюк вважає брошуру д. Кутліка «Bač-Sriemaskí Slováci. Sostavil Felix Kutlík» (Nemecká Palánka, 1888), оскільки її автор не тільки бачванський уродженець, але й словак, свідомий своєї народності, парох сусіднього з Керестуром села Кульпіна, який, знаючи культурно-історичні обставини тієї місцевості, зачислив би поселенців Бачки до словаків, якби мав на те підставу.

Подібна точка зору домінує і у публікаціях, присвячених народній словесності регіону. Найбільшу кількість рецензій спровокував вихід «Русского соловоя» д. Враблева. Зокрема В. Гнатюк зупиняється на рецензії І. Франка («Житє і слово». 1894. Т. 1), в якій він наголосив, що найбільш цінне в цій книзі «збірка пісень бачванських русинів, т. є. того руського острова, що живе на півдні Угорщини. <...> З тих сторін доси не було майже ніяких записів етнографічних і для того д. Враблеви належить ся подяка за поданє хоч невеличкої збірочки пісень бачванських русинів» [4: 10–11].

Переломною точкою у поглядах на національність бачванських русинів став вихід праці В. Гнатюка «Руські оселі в Бачці». Основними опонентами українського вченого стали проф. Пастрнек і проф. Соболевский. Перший рецензент у «Веснику словянских старожитностей» різко розкритикував позицію Гнатюка: «Автор не считает "русинов" Южной Угорщины за автохтонов или за древних поселенцев. По его мнению, они поселились здесь лишь в XVIII веке, когда австрийское правительство сзывало в опустошенную турками Южную Угорщину колонистов отовсюду. Его описание быта этих "русинов" любопытно; многочисленные записи песен и рассказов дают ясное понятие об их языке. Последний, однако, не оставляет сомнения в том, что эти "русины" – чистые словаки, именующие себя "русскими" только потому, что они униаты» [4: 11]. Таку ж позицію зайняв проф. Соболевский, опублікувавши в «Этнографическом обозрении» статтю під заголовком «Не русские, а словаки» (1898). Ще одна рецензія проф. Ф. Пастрнека була оприлюднена у чеському філологічному журналі «Listy filologické» (1898). Обидва рецензенти роблять свої висновки виключно на основі фонетичного аналізу мови записів Гнатюка.

Задля переконливості власних міркувань В. Гнатюк спочатку цитує всі 11 позицій докладного аналізу проф. Пастрнека, нижче коментуючи кожную із зазначених позицій окремо по черзі, цитуючи інші філологічні джерела, з чого робить висновок, що говір бачванських русинів не можна беззастережно назвати словацьким. Остаточний висновок знаходить підтвердження у статті «Русь Угорская» Ізмаїла Срезневського, який вважає «отсі прикмети угро-руського "наречия" останками давньої старини» [4: 22].

Найпереконливішими доказами національної ідентичності бачванців, на думку В. Гнатюка, є ставлення до цієї проблеми самих представників етносу. Тому він опрацьовує архіви листів до «Зорі», «Просвіти», д. Павлика, а також до себе особисто, в яких розглядається це питання. Перший лист від керестурського селянина, опублікований в «Зорі» 1880 р., є вкрай промовистим, оскільки його автор не тільки називає себе і своїх братів русинами, а й говорить про національну спорідненість із галицькими русинами: «А многи пришли из Галичины и мой дедо бул з Галичины из под реки Вислы, за то его назвали Виславский» [4: 3].

Найбільшої ваги тут набувають листи, написані до Гнатюка на його прохання висловити свої міркування стосовно статей Пастрнека і Соболевского, які він надіслав адресатам. Розлогі відповіді він подав повністю без коментарів. Вони гармонійно доповнюють один одного, оскільки писали їх різні люди з різним життєвим досвідом – два богослови, учитель і селянин. Вкінці В. Гнатюк підсумовує і систематизує

всі аргументи. До вказаних вище рис додаються ще численні рукописи, писані переважно церковнослов'янською мовою, які вказують на руську літературну традицію, а не словацьку: слідів словацької історичної чи літературної традиції немає ніяких, а, якби вони походили від словаків, то такі сліди мусили б бути. Єдиним контраргументом може бути мова, справді дуже пословачина, але, на думку вченого, мова не може бути «рішучим чинником» при відповіді на питання про національність. Цю тезу Гнатюк доводить на прикладі інших націй: ірландці втратили свою мову і говорять переважно англійською, але ні вони самі, ні інші люди не зараховують їх до англійців; це саме стосується євреїв, які говорять мовою тої країни, в якій живуть, але їх ніхто не зараховує до нації, мовою якої вони розмовляють. І з цього робиться висновок, що існує щось інше, по чому слід розпізнавати національну приналежність народу [4: 38].

У другій частині праці Гнатюк наголошує на тому, що питання національності бачванських русинів тісно пов'язане з питанням про ідентичність русинів західних комітатів, щодо якого є значно більше наукових джерел і точиться тривала полеміка. Тут з-поміж близько двох десятків авторитетних джерел дослідник наголошує на ґрунтовній праці Бідермана «Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte» (Innsbruck, I, 1862; II, 1867), в якій згадується про едикт Марії Терези, виданий на користь руського духовенства, який був не на руку мадярам, але вони були вимушені його визнати з огляду на велику кількість русинів на тих територіях. Релігійний аспект стає основним каменем спотикання щодо національної приналежності, бо не всі русини були греко-католиками, але й ними були не лише русини.

Наголошуючи на тих джерелах, які утверджують думку, що русини віддавна заселяли ці «спірні» закарпатські території, В. Гнатюк виявляє наукову поміркованість. Аналізуючи працю І.П. Філевича «Угорская Русь и связанные с нею вопросы и задачи русской исторической науки» (Варшава, 1894), в якій автор висловлює гіпотезу, що руська колонізація по той бік Карпат могла відбутися ще до приходу на ці території мадярів у XIII ст., коли король Бейла IV намагався залюднити спустошені татарами краї, а врешті у XIV ст. під Кориятовичем, про що свідчить величезна кількість руських топонімів, – Гнатюк піддає сумніву цю теорію, зазначаючи, що подібні назви не вказують виключно на русинів, а можуть бути ознакою болгарських чи словацьких поселенців чи представників інших слов'янських народностей.

Утім проблема розрізнення слов'янських етносів не є виключно проблемою Угорських земель. Подібні суперечності існують і щодо інших територій. Показовим прикладом є порушена подібна про-

блема у статті уродженця Галичини Наумовича про Галицьку Русь («Славянській Сборникъ» I, 32–33) чи ще одного галицького русина Я.Ф. Головацького («Славянській Сборникъ» II, 83) [4: 68]. Нерозв'язність складного мовно-релігійного вузла спонукала проф. А.Л. Кочубинського до такого не вельми наукового судження: «По мойй думці одна правда: що православне, те руське, але що не православне, то ще не конче словацьке» («Заграничный отчет о занятиях славянскими наречиями». Записки Новор. унив., 1876) [4: 69]. Тому на підставі релігії теж не можна визначити національність. Отже, варто шукати інших чинників, найголовнішим з яких стає фольклорно-обрядові звичаї і традиції та риси самосвідомості.

Результати подальших пошуків у цій царині В. Гнатюк узагальнив у розлогій розвідці «Угроські духовні вірші» [5], написаній на широкому фактичному матеріалі. Це дослідження постає не лише вагомим кроком у з'ясуванні специфіки русинських словесних пам'яток. Вчений вважає, що зібрані тексти з рукописів належать до періоду кількох попередніх століть й можуть «кинути певне світло» на походження української давньої літератури в цілому, зокрема «принесуть дещо цікаве для характеристики нашої поезії взагалі з XVII–XVIII вв.» [4: 1].

Методологічно у цій праці В. Гнатюк і вдається до герменевтичного підходу В. Дільтея з урахуванням різних контекстів, і водночас застосовує той принцип, який М. Фуко окреслив як «археологія знання», адже вченому доводиться мати справу з різними пластами національної пам'яті й культурно-історичних епох. Рукописні збірники русинів, які аналізує вчений, виявляються мініатюрною моделлю різночасових та різнонаціональних нашарувань. Ці пам'ятки словесності містять вірші, писані церковнослов'янською мовою із більшим чи меншим впливом народної мови, до того ж, різних діалектів, а також вірші, в основі яких – чиста народна мова. Із текстуальних впливів – запозичення віршованих форм із народнописенної традиції, елементи поезії давніх письменників (як-от Івана Некрашевича), перегуки із творами почаївського Богогласника 1790 р.

Аналіз текстів русинських рукописних збірників дає підстави робити висновок про стан розвитку мови й про високий рівень тогочасної загальної освіти. Ступінь культурного розвитку він пов'язує із культурними осередками, школами та інституціями, ширшими колами суспільності, існуванням наукових товариств та академій, а також від рівня культури тих сусідніх народів, з якими доводиться жити й спілкуватися. Осмислюючи рівень духовних віршів русинів попередніх століть, В. Гнатюк наголошує на ролі іншонаціональних впливів: «Угорські русини черпали проте тоді свою освіту з двох різних культур: мадярської й польської (через Галичину), які знов

стояли в звязи з загальною західноєвропейською культурою. Через те угорські русини не стояли тоді культурою низше від своїх сусідів – як се має місце нині – і хоч численних доказів на те не маємо ще нині, то все таки є факти, що вказують на те» [5: 3].

Серед найважливіших факторів впливу вчений називає університет в Тирнаві (Nagy Szombat), де була окрема фундація для богословів Мукачівської єпархії, якій належала особлива роль у піднесенні просвіти між угорським духовенством. З цього середовища виходили відомі богослови, що ставали професорами, крилошанами й навіть єпископами. Другий осередок такого ж рівня був у Ягрі. Подібною була роль василіанських монастирів, де працювали відомі доктори богословія та філософії. В кінці XVIII – поч. XIX ст. учені угорські русини займали кафедри у Львівському університеті, були ректорами семінарій у Львові та Відні. Численні рукописи, церковні та світські документи є свідченням тогочасного розвитку русинської мови та рівня національної свідомості. Важливо, що вже у XVII ст. русини мали свою вищу школу, багато народних шкіл та семінарій, де викладали вчителі слов'янської, руської, грецької, латинської та єврейської мов. Угорські русини мали катехізис, перекладений із латинської мови на руську священником із Галичини Іваном Корницьким, свій буквар для народних шкіл, що був надрукований у монастирській друкарні в Грушеві. Щодо рівня освіти, то більшість учителів народних шкіл закінчили по 6–8 гімназійних класів і володіли чотирма мовами – руською, мадярською, латинською, німецькою. Безумовно, при вивченні русинського писемного спадку усі ці впливи повинні бути враховані. Як вказує етнограф, «про стан сеї освіти, не тільки інтелігентних сфер, але й народніх мас, говорять нам власне ті рукописи, які переховали ся там доси, з попередніх віків» [5: 6].

Якщо ж говорити про «археологію знання» і відчитування минулих культурно-історичних нашарувань, то слід враховувати два вектори: по-перше, пласти минулого, зафіксовані у самих текстах рукописних збірників; по-друге, нашарування в історії їх досліджень. Щодо другого, В. Гнатюк наголошує на першорядній ролі покійного ігумена мукачівського монастиря Анатолія Кралицького, який зробив «перший пролом» у публікуванні статей на цю тематику в унґварському час. «Свѣт» (1868. Ч. 2, 8; 1870. Ч. 15–16, 19); ігумена монастиря в Бороњаві Матея Врабеля, який у 1899 р. надрукував «цікаву мукачівську літопись» в унґварській «Науці»; О. Колесси, який запропонував короткі звістки про окремі угорські рукописи у «Хроніці Наукового товариства ім. Шевченка» (Ч. 4) та ін. Окремо акцентує на ролі докладного опису деяких угорських збірників, який здійснили І. Соколов, Л. Петров, др. В. Охримович, а особливо – на докладній праці І. Франка



«Карпато-руське письменство XVII–XVIII вв.», в якій проаналізовано 8 угроруських рукописів. Вчений подає детальну інформацію про джерела цих пошуків і публікацій, про існування подібних писаних книг у приватних колекціях, архівах, бібліотеці Відня, інших книгозбірнях. Сам же зосереджується на аналізі ще неописаних 12 рукописів і робить висновок про те, що «їх літературна вартість не мала і то не тільки для самого угроруського, але й взагалі для цілого нашого старшого письменства» [5: 8], і про те, що «богацтво рукописних пам'яток на Угорській Русі дуже значене» [5: 9].

Намагаючись відшукати шляхи формування цих духовних пластів, Гнатюк говорить про роль певної традиції у переписуванні цих пам'яток, у процесі чого якісь елементи ймовірно відсіювалися, а якісь модифікувалися. Важливими є усі зібрані В. Гнатюком паралелі й подібні тексти, порівняльні аналізи різних версій одного твору, відмінності між народними варіантами запозиченими із «Богогласника» чи інших відомих джерел. Вчений вважає важливим зафіксувати цю траєкторію зміни чи розвитку. Він вказує на те, що власник 4 рукописів із Бачинець д. Туринський має «незвісні... старші рукописи», з яких робив новіші версії, однак невідомо, чи він «переписував все потоком, чи робив який вибір» [5: 9]. Він наголошує на існуванні між селян фахових переписувачів, які взимку сидять над переписуванням різних творів, і зазначає, що в усній традиції Угорської Русі їх раніше називали «чорнокнижниками».

Як бачимо, вчений звертає увагу на важливість дослідження цих духовно-історичних пластів один за одним у намаганні дошукатися їх першооснови, однак визнає: «Про початок повстання тих рукописів на разі не можна подати багато позитивних звісток, хоч при дальших дослідах вони певно призбирають ся. В кождім разі сконстатувати можна вже тепер, що переважна частина тих рукописних творів не оригінальна, що се перерібки відповідних чужомовних творів. Та в кождім разі не можна відмовити тим перерібкам значної дози оригінальності. Належить при тім зазначити, що деякі річі в тих рукописах зовсім оригінальні і руські (хоч не конечно угроруські), а се особливо дотикає великого числа духовних віршів... Очевидно, укладчиками тих ріжних збірників були інтелігентні люди, передовсім сьвященники. Що дотикаєть ся переписування і ширення рукописів, то певна річ, що в першій лінії і розповсюджували їх сьвященники» [5: 9].

Учений свідомий того, що допомогти у відшукуванні часових пластів у їхній послідовності могли би давніші рукописи, однак збереглося цих «старих рукописів» дуже мало. А відповідь на те, чому їх майже не залишилося, очевидна: «завважимо, серед яких політичних обставин приходило ся жити угорським русинам у попередніх віках. Напади



турків, перед якими війська мусіли ховати ся в глибокі гори, численні домашні угорські усобиці, революції семигородських князів, вічні переходи військ вздовж і поперек Угорщини, нищення, яке за тим ішло, палення монастирів і переховуваних у них книг, образів і т. и. се все було причиною, що старших рукописів переховало ся мало» [5: 10]. Ще однією причиною дослідник називає нищення цих пам'яток священиками XIX ст., які вважали їх «єретичними», «шкідливими», такими, які «треба було піддати сожженію».

В. Гнатюк намагається проаналізувати не тільки послідовність історичних пластів, а з урахуванням «часових зсувів» осмислити ті фактори, під впливом яких ці пласти формувалися й остаточно кристалізувалися або ж руйнувалися. Він вказує на відмінності у текстах із різних територій (Північної Угорщини і Південної – Бачки і Сриму), на різні впливи, зокрема польський, словацький і сербський, знову ж таки – не однакові на різних землях; а також на їхні перегуки з галицькими творами чи їхні специфічні особливості, які відрізняють їх від інших текстів, що походять з інших місцевостей. Він наголошує, що в русинських збірниках майже відсутні тексти світські, хоча в галицькій традиції вони переважають. Також – що давніші рукописи в основному прозові, а новіші – «заповнені віршами, переважно духовними». У своєму полі зору він завжди зберігає увагу до історичних пластів, усвідомлюючи, що, окрім поетичної вартості, ці писемні пам'ятки «мають іще иншу, як причинки до пізнання і характеристики епохи, серед якої витворювали ся, та людей, що їх творили і користували ся ними довгі часи і доси ще користують ся...» [5: 11]. Важливо, що тексти, як і археологічні нашарування, мають свої сфери поширення: деякі містять описи загальноісторичних подій, інші – особливо писані бачванським діалектом – містять інформацію, «важну для ілюстрації традиції місцевих подій, передаваних із покоління на покоління аж до найновіших часів» [5: 11].

Зібрані й описані рукописи «Етнографічних матеріалів з Угорської Руси» (1897–1911) постають і апробацією висловлених Гнатюком постулатів, і їхньою наочною ілюстрацією. Це теж виявляється на різних рівнях: на мовному, історичному, світоглядно-ідеологічному, поетологічному. Важливою прикметою «археології знання» у методі В. Гнатюка є детальний опис досліджуваних рукописів, який відповідає описові археологічних знахідок у буквальному сенсі: він звертав увагу на найдрібніші деталі, які могли бути вказівкою на важливу культурно-історичну інформацію, час і місце появи цих пам'яток.

Ми цілком свідомі того, що часова дистанція, яка віддаляє нас від періоду Гнатюкових досліджень, трансформує й модифікує ті історичні пласти, які кристалізувалися кілька століть тому. Водночас на їхньо-

му місці додаються нові грані, зокрема й щодо оцінки Гнатюкових досліджень, або ж того нашарування, що можна було би означити як «дослідження про дослідження». Найвагомим у цьому сенсі є наукова діяльність Миколи Мушинки у сфері окресленої проблематики, що найпоказовіше виявилася у його працях «Володимир Гнатюк – перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії» (Керестур, 1967) [9], «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття» (Париж – Мюнхен, 1975) [8], «Володимир Гнатюк – життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства» (Париж – Нью-Йорк – Сідней – Торонто, 1987) [8]. У них він дає не лише аналіз діяльності відомого українського фольклориста та етнографа, а й вичерпні бібліографічні списки його праць в історичній, філологічній, етнографічній, суспільній сферах.

Дослідження Мушинки є показовими й тому, що майже всі написані й видані в діаспорі, в умовах, коли на материковій Україні ім'я В. Гнатюка було затавроване поряд з іншими корифеями національної науки. Це був новий виток «архітектонічних» зсувів історії, коли пошуки й розвідки Гнатюка могли бути назавше втрачені. М. Мушинка нарощує потенціал щодо збагачення історичного архіву пам'яті на тих же засадах, на яких працював В. Гнатюк, долучаючи при цьому велику кількість історичних матеріалів, біографічних документів, епістолярних пам'яток, свідчень сучасників Гнатюка, очевидців, описи його різночасових експедицій та ін. Монографії М. Мушинки про діяльність знакового вченого можна розглядати як вагомий фактор зв'язку історичних епох та поколінь, як частину того культурно-історичного архіву, який стає ключем відшукування та інтерпретації більш давніх пластів. Через обмеження обсягу нашого дослідження немає змоги зупинитися на розгляді цих проблем докладно.

У проаналізованому в цій статті матеріалі важливим моментом є поєднання загальносуспільного досвіду карпатських русинів у їх намаганні національного й культурного самовизначення, що словесно зафіксований у їхніх рукописних пам'ятках, індивідуального підходу В. Гнатюка як дослідника цього феномена та тих розвідок про вченого, які на сьогодні формують уже нові пласти в «археології знання». Таким чином, реалізується ще одна настанова Р. Козеллека: «Від моменту зародження історії обов'язковою її методичною передумовою є звернення до первісних джерел із метою виявлення не лише неповторного та індивідуального досвіду, а й нагромадженого спільнотою співіснуючих у часі поколінь... Існують умови і процеси, специфічні для певних поколінь, які хоча й накладаються на історію особистостей, але все ж відсилають до тривалих у часі проміжків, котрі й творять спільний простір досвіду» [6: 52–53].

Вважаємо, що такий підхід у відчитуванні історичних пластів минулого та застосування методи «археології знання», запропонованої на основі праць В. Гнатюка, можуть бути плідними у багатьох сферах – історичній, філологічній, етнографічній, культурологічній, антропологічній, що дає змогу відкривати нові перспективи у пошуку відповідей на нез'ясовані питання не лише стосовно культурно-історичного спаду русинів, а й подібної проблематики загалом.

### ПРИМІТКИ

1. Гнатюк подає 1849 р., хоча найпоширеніше у Європі друге видання у Празі вийшло у 1842 р.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Герменевтика. Психология. История (Вильгельм Дильтей и современная философия). Материалы научной конференции РПУ / Под ред. Н.С. Плотникова. М.: Три квадрата, 2002. 208 с.

2. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Т. 3: Казки з Бачки. Нови Сад: Руске слово, 1986. 318 с.

3. Гнатюк В. Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині) // ЗНТШ. 1898. Т. XXII, кн. 2. 58 с.

4. Гнатюк В. Словаки чи русини? (Причини до вияснення спору про національність західних русинів) // ЗНТШ. 1901. Т. XLII. 81 с.

5. Гнатюк В. Угоруські духовні вірші // ЗНТШ. 1902. Т. XLVI. Вип. 2. 22 с.

6. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2006. 436 с.

7. Мушинка М. Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття. Париж – Мюнхен, 1975. // ЗНТШ. Т. 190. 118 с.

8. Мушинка М. Володимир Гнатюк – життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. Париж – Нью-Йорк – Сідней – Торонто, 1987 // ЗНТШ. Т. 207. 352 с.

9. Мушинка М. Володимир Гнатюк – перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. Руски Керестур. Руске слово, 1967. 70 с.

10. Фуко М. Археологія знання / Пер. з франц. Київ: Основи, 2003. 326 с.

### REFERENCES

1. Plotnikov, N.S. (ed.) (2002) *Germeneytika. Psikhologiya. Istoriya (Vil'gel'm Dil'tey i sovremennaya filosofiya)* [Hermeneutics. Psychology. History. (Wilhelm Dilthey and contemporary philosophy)]. Moscow: Tri kvadrata.

2. Hnatiuk, V. (1986b) *Etnografichni materiyali z Ugors'koï Rusi* [Ethnographic materials from Ugrian Rus]. Vol. 3. Novi Sad: Ruske slovo.

3. Hnatiuk, V. (1898) Rus'ki oseli v Bachtzi (v Poludneviy Ugorshchini) [Rusian Settlements in Bačka (in Southern Hungary)]. In: Hrushevsky, M.S. (ed.) *Zapiski nauchnogo obshchestva imeni Shevchenko* [Notes of the Shevchenko Research Society]. 22(2).

4. Hnatiuk, V. (1901) Slovaki chi rusini? (Prichini do viyasnennya sporu pro natsional'nist' zachidnih rusiniv) [Slovaks or Rusins? (Reasons to resolve the dispute about the nationality of the Western Ruthenians)]. In: Hrushevsky, M.S. (ed.) *Zapiski nauchnogo obshchestva imeni Shevchenko* [Notes of the Shevchenko Research Society]. 42.

5. Hnatiuk, V. (1902) Ugorus'ki dukhovni virshi [Ugrian Rusins' spiritual lyrics]. In: Hrushevsky, M.S. (ed.) *Zapiski nauchnogo obshchestva imeni Shevchenko* [Notes of the Shevchenko Research Society]. 42(2).

6. Kozellek, R. (2006) *Chasovi plasti. Doslidzhennya z teorii istorii* [Time shifts. Research on the theory of history]. Kyiv: Dukh i liter.

7. Mushinka, M. (1975) *Volodimir Gnatyuk – doslidnik fol'kloru Zakarpattya* [Volodymyr Hnatiuk – the researcher of Transcarpatian folklore]. Paris; Munich: [s.n.].

8. Mushinka, M. (1987) *Volodimir Gnatyuk – zhittya ta yogo diyal'nist' v galuzi fol'kloristiki, literaturoznavstva ta movoznavstva* [Volodymyr Hnatiuk – his life and activity in the fields of folklore studies, literary criticism and linguistics]. Paris; New York; Sidney; Toronto: [s.n.].

9. Mushinka, M. (1967) *Volodimir Gnatyuk – pershiy doslidnik zhittya i narodnoi kul'turi rusiniv-ukraintiv Yugoslavii* [Volodymyr Hnatiuk – the first researcher of the life and national culture of Rusinian-Ukrainians of Yugoslavia]. Ruski Krstur: Ruske slovo.

10. Foucault, M. (2003) *Arkheologiya znannya* [The Archeology of Knowledge]. Translated from French. Kyiv: Osnovi.

**Лановик Зоряна Богдановна** – доктор филологических наук, профессор кафедры теории и методики украинской и всемирной литературы Тернопольского национального педагогического университета им. В. Гнатюка (Украина).

**Лановик Зоряна Богданівна** – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (Україна).

**Zoriana B. Lanovyk** – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

**E-mail:** m-z@ukr.net

**Лановик Марьяна Богдановна** – доктор филологических наук, профессор кафедры теории и методики украинской и всемирной литературы Тернопольского национального педагогического университета им. В. Гнатюка (Украина).

**Лановик Мар'яна Богданівна** – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (Україна).

**Mariana B. Lanovyk** – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

**E-mail:** m-z@ukr.net

**Ковалець Лидія Михайлівна** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури Черновицького національного університету ім. Ю. Федьковича (Україна).

**Ковалець Лідія Михайлівна** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (Україна).

**Lidija M. Kovalets** – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine).

**E-mail:** lidijakovalets@gmail.com